

Карпенко Михайло Олексійович,
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти ОП «Українська мова
та література» (група УМЛм-1-25-2.0д.)
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Київського столичного університету імені
Бориса Грінченка.

Науковий керівник:

І. Г. Сасвич, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

ПОНЯТТЯ «ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОД» У МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ

У статті розглянуто поняття «лінгвокультурний код», яке є однією з основних категорій антропоцентричної парадигми. Встановлено, що лінгвокультурні коди є системами знаків, моделей і смислів, через які культура отримує мовну форму та ретранслюється в часовому зрізі поколінь. Вітчизняні й зарубіжні дослідники визначили основні підходи до класифікації лінгвокультурних кодів та показали, що коди є фрагментами мовної картини світу, яка впорядковує досвід, цінності та окреслює межі національної ідентичності. Через використання лінгвокультурних кодів носії мови пізнають і структурують реальність, а також зчитують культурний зміст, зафіксований у лексичі, фразеології, пареміях та художньому тексті. Розглянуто культуротвірні, аксіологічні, когнітивні, комунікативні та кумулятивні функції кодів, які визначають їхню здатність бути інструментами для передачі традицій та водночас реагувати на зміни в суспільстві. Визначено типологічну різноманітність лінгвокультурних кодів. Увагу приділено

особливостям послуговування кодами в сучасному навковому дискурсі. У статті наголошено, що систематичне вивчення лінгвокультурних кодів дозволяє краще зрозуміти принципи формування національного світогляду. Це також сприяє окресленню шляхів подальшого розвитку лінгвокультурології як інтегративної галузі, що зосереджена на вивченні людини крізь призму мови та культури.

Ключові слова: код; лінгвокультурний код; мова і культура; типологія кодів; мовна картина світу; концепт; символічні структури культури.

Постановка проблеми в контексті сучасної філологічної науки. Сучасний гуманітарний дискурс виводить поняття «код» на одну з провідних ролей на шляху до розуміння комунікативних і смислотворчих процесів, а також інтерпретації культурних явищ. Термін застосовують у різноманітних сферах знань, зокрема в етнолінгвістиці, лінгвокультурології та семіотиці. Відповідно до семіотичного підходу, що акцентує увагу на інформативній функції знаків, код розглядають у складі компонентів комунікативного акту (адресант, повідомлення, адресат) і витлумачують як систему знаків, наділених значенням (Саєвич, 2019: 325), як закон відповідності між планом вираження та планом змісту знаків, механізм, що вводить правила взаємодії сенсів у комунікативній діяльності (Постовалова, 2013: 277). Отже, в гуманітарному вимірі код зберігає значення системи знаків для передавання інформації та набуває функції інструменту, а радше цілої системи правил, які визначають способи осмислення людиною інформації. Це і механізм впорядкування (зокрема й семіотичний), що охоплює як мовні, так і соціокультурні, психологічні, когнітивні та інші виміри людського світосприйняття.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є уточнення змісту поняття «лінгвокультурний код» у мовознавчих студіях, з'ясування функцій лінгвокультурних кодів у формуванні мовної картини світу та окреслення типології кодів на основі опрацьованих наукових джерел.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У XX–XXI ст. антропоцентричний вектор у мовознавстві спричинив погляд на мову як на важливий механізм кодування культурного досвіду. Передумовою формування нової лінгвістичної парадигми слугували погляди В. фон Гумбольдта, О. Потебні, Л. Вайсгербера на визначальну роль мови у процесі пізнання світу та його моделювання у свідомості мовців. Сучасні українські дослідники, зокрема А. Загнітко, В. Жайворонок, О. Левченко, О. Селіванова, О. Снитко підкреслюють, що національна

культура структурована за допомогою кодів, які визначають семіотичний порядок буття лінгвокультурної спільноти.

Проблема пояснення механізмів, за допомогою яких мова зберігає, передає та інтерпретує культурний зміст, спричинила появу терміна **«лінгвокультурний код»** який наділяють статусом культурологічного та лінгвістичного феномена (Андрейчук: 2009). Згідно з твердженнями А. Загнітка й І. Богданової, лінгвокультурний код створює «національну модель світу» та визначає методи інтерпретації дійсності. З цієї причини дослідження кодів як структурних елементів лінгвокультури та їхньої функції у формуванні мовної картини світу стає особливо важливим (Загнітко, Богданова, 2017).

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблематика лінгвокультурних кодів має усталену дослідницьку традицію, сформовану в межах сучасної антропоцентричної парадигми мовознавства. Теоретичні основи вивчення взаємодії мови та культури були закладені в працях класиків – від В. фон Гумбольдта й О. Потебні до представників семіотичних шкіл XX століття, проте найбільш інтенсивний розвиток поняття коду припадає на кінець XX – початок XXI століття.

Вагомим внеском у розвиток теоретичного підґрунтя поняття «лінгвокультурний код» та його практичної реалізації стало дисертаційне дослідження Т. Ключник (Ключник, 2023). Зокрема дослідниця визначила вплив когнітивних, культурних та аксіологічних чинників на формування антропного, соматичного та інтелектуального кодів в українському лінгвокультурному просторі та розробила класифікацію мовних засобів-репрезентантів концепту РОЗУМ на мовному і мовленнєвому матеріалі. (Ключник, 2023: 63–68).

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних мовознавчих студіях концепція лінгвокультурного коду є однією з основних поняттєвих категорій. Це дає можливість ретельно вивчати мовні явища у ракурсі об'єктивації культурної пам'яті. Вивчення коду здійснюють у сукупності мовного, культурного, когнітивного та символічного вимірів, що дозволяє розглядати мову як феномен, який відбиває, структурує та формує культурний досвід людей. Відтак дослідження лінгвокультурних кодів передбачає залучення до розгляду усталених і реактуалізованих смислів, моделей світогляду етнокультурної спільноти та механізмів передавання культурно значущої інформації різними мовними одиницями на різних рівнях її узагальнення.

Привертає увагу запропонований Н. Андрейчук системний підхід до визначення терміна «код» у лінгвістичних студіях. Зокрема наголошено на тому,

що код є способом репрезентації культурної інформації; це «місток» між мовою та соціальною поведінкою, а також інтерпретативна матриця, що дозволяє витлумачувати культурні смисли, які імпліцитно присутні в мовних одиницях (Андрейчук, 2009: 115). Дослідниця підкреслює, що код у мовознавстві не може бути обмежений технічною семіотичною моделлю, оскільки в антропокультурній перспективі він охоплює складні структури знань, оцінок і ментальних настанов, що формують національний світогляд.

У ракурсі метамови літературознавства О. Боговін розглядає код як механізм дешифрування культурних практик і комунікативних стратегій, закладених у тексті чи дискурсі. З покликанням на ідеї У. Еко дослідниця витлумачує код не лише як систему правил інтерпретації, але й як засіб «активації» культурних смислів, що дозволяє адресатам і читачам співвідносити текст з культурними матрицями своєї спільноти (Боговін, 2017: 48).

У Словнику міжкультурної комунікації Ф. Бацевича та Г. Богданович поняття **культурно-мовного коду** витлумачено як «єдність мовних і культурних знань, що проявляються у міжкультурній комунікації та втілюються у вербальних повідомленнях» (Бацевич, Богданович, 2011: 98). Дослідники наголошують, що код функціонує як система умовних знаків і правил передавання інформації, які забезпечують міжмовну й міжкультурну взаємодію. Це означає, що лінгвокультурний код не обмежується суто мовним змістом: він поєднує мовні одиниці з культурними сценаріями та стереотипами, які формують інтерпретаційні межі для комунікативних ситуацій. Саме тому «культурно-мовний код» у комунікації є фактично ідентичним сучасному терміну «лінгвокультурний код», оскільки він забезпечує співвіднесення мовних форм зі смислами, що укорінені в культурі носіїв (Бацевич, Богданович, 2011: 98).

В. Пустовалова наголошує на вторинності, архетипності й символічності лінгвокультурного коду. З її погляду, код формується на основі культурних стереотипів та вербалізується через одиниці вторинної номінації. Вона також підкреслює важливість ієрархічної структури: у межах загального коду завжди існують субкоди – тематично виокремлені підсистеми, що дозволяють точніше описати фрагменти мовної картини світу (Пустовалова, 2013: 277).

Проблемним є питання класифікації кодів культури. Зазвичай дослідники наголошують на тих різновидах, що набувають ваги під час розгляду конкретного мовного матеріалу. Найбільш поширеними, виокремлюваними в працях мовознавців, є такі коди: соматичний, антропний, діяльнісний, предметний,

зооморфний, фітоморфний, просторовий, часовий, колоративний, квантитативний, аксіологічний.

У сучасній українській лінгвокультурології особливої ваги набувають дослідження, що демонструють, у який спосіб код структурує мовну картину світу, стає інструментом переосмислення національного досвіду та формування колективної ідентичності. Так, наприклад, вивчення лінгвокультурного концепту РОЗУМ дозволило Т. Ключник визначити його багатовимірну структуру – образну, поняттєву й аксіологічну та витлумачити РОЗУМ як складне лінгвокультурне утворення, що відображає специфіку національного світовідчуття та взаємодіє з фундаментальними категоріями української духовної й ментальної традиції (Ключник, 2023). Дослідниця акцентує, що РОЗУМ поєднує в собі когнітивні ознаки (знання, мислення, інтелектуальні операції) та аксіологічний вимір, адже у мовній свідомості українців він пов'язаний з мудрістю, етичністю, відповідальністю й умінням оцінювати дійсність. У дисертаційному дослідженні об'єктивацію концепту розглянуто у межах антропного, соматичного та інтелектуального кодів і запропоновано дефініцію інтелектуального коду: «сукупність уявлень і знань про суть розуму, його властивості, функції, значущість для соціальної ідентифікації людини, критерій оцінювання суспільної діяльності, зафіксовані в колективній свідомості та виражені мовними знаками» (Ключник, 2023: 123).

Важливим аспектом осмислення лінгвокультурних кодів є розгляд ономастичного простору, зокрема ойконімів та астіонімів, тобто власних назв населених пунктів та міських об'єктів, що постають унікальними носіями культурно зумовленої інформації протягом століть (Котович, 2020). У дослідженні О. Котович ойконімічний простір України виглядає як система кодів: онімного, апелятивного, символічного та етнокультурного. Кожен із цих кодів містить нашарування соціальних, міфологічних, історичних і світоглядних контекстів. Ці назви зберігають елементи культурної пам'яті від архетипних уявлень до локальних історичних подій (Котович, 2020). У цьому контексті показовою є й праця, присвячена лінгвокультурному коду ойконіма *Львів*, де на матеріалі поетичних текстів виявлено широкий спектр екстралінгвальних конотацій, що транслюються через міський топос (Браїлко, 2018). Дослідниця встановлює, що назва *Львів* постає не лише предметним маркером локусності, а й символом історичної тривалості, культурної стійкості та багатовимірної ідентичності міста. Відтак код визначено як каталог колективної пам'яті, у якому мова не просто позначає реалію, а відтворює та інтерпретує її (Браїлко, 2018).

Висновки й перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі.

Узагальнюючи напрацювання українських дослідників, можемо стверджувати, що лінгвокультурний код – це системний спосіб організації знань про світ, властивий певній етнокультурній спільноті, що визначає напрям об'єктивації концептів, мовних образів, символічних опозицій тощо. Він забезпечує зв'язок індивідуального й колективного досвіду, зберігаючи культурну пам'ять поколінь. Кодовість також зумовлює процеси смислотворення в художньому дискурсі, де образи об'єктів та явищ стають індикаторами ціннісних домінант національного та культурного характеру.

Лінгвокультурні коди постійно оновлюються та реактуалізуються через активні трансформаційні процеси в українському суспільстві, зокрема пов'язані з війною, культурними переосмисленнями та поверненням до витоків національної традиції. Це підтверджують результати досліджень, що засвідчують появу в інформаційному просторі нових лінгвокультурем, які з'являються в результаті соціальних змін та колективних переживань людей. Ці лінгвокультурами поступово залучаються до складу мовної картини світу українців, створюючи новий смисловий горизонт. Зміни чітко демонструють динамічну природу кодів, які є не статичними схемами, а системою, здатною інтегрувати нові значення без руйнування наявних культурних моделей.

Отже, лінгвокультурний код у сучасних мовознавчих дослідженнях постає як багатовимірний, поліфункційний, культурно навантажений феномен, що поєднує когнітивні, семіотичні та етнокультурні аспекти мови і мовлення. Його вивчення дає змогу зрозуміти не лише те, як мова функціонує в культурі, а й як культура живе й оновлюється у мові, віддзеркалюючи історичний досвід, ціннісні орієнтири та ментальні риси народу.

Подальші перспективи дослідження вбачаємо у розгляді засобів і способів вербалізації інтелектуального коду в художніх текстах українських письменників.

Список використаних джерел

- Андрейчук Н. Застосування терміна код в антропокультурній лінгвістиці. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2009. № 648. С. 113–117. URL: https://vlp.com.ua/files/special/24_1.pdf
- Бацевич Ф., Богданович Г. Українсько-російський словник термінів міжкультурної комунікації. Саки: ПП «Підприємство «Фенікс», 2011. 284 с.
- Боговін О. Поняття «код» у термінологічному апараті літературознавчих методологій: версія Умберто Еко. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія

- : Філологічні науки. 2017. Вип. XIV. С. 52–58. URL: <https://lnk.ua/b4A3pdoVQ>
- Брайло Ю. Лінгвокультурний код ойконіма «Львів» у поетичному дискурсі XX – початку XXI століття. *Культура слова* : зб. наук. пр. Київ : Інститут української мови НАН України, 2023. № 98. С. 57–68. URL: <https://lnk.ua/q462y0M4J>
- Загнітко А., Богданова І. Лінгвокультурологія : навч. посіб. 3-тє вид. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 287 с. URL: <https://lnk.ua/y4zj7d84j>
- Ключник Т. Концепт РОЗУМ в антропоцентричних кодах української лінгвокультури : Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія. Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2023. 220 с. URL: <https://lnk.ua/2V5aGrpVM>
- Котович В. Ономастичний простір українських ойконімів: семантико-дери́ваційний та лінгвокультурологічний аспекти : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2020. 260 с. URL: <https://lnk.ua/zeGkqYYer>
- Пустовалова В. Теоретичні засади дослідження лінгвокультурних кодів. *Волинська філологічна: текст і контекст*. 2013. Вип. 15. С. 276–283. URL: <https://lnk.ua/y4XB0bgVX>
- Саєвич І. Знак у метамовній рефлексії (на матеріалі малої прози Андрія Содомори). *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2019. № 70. С. 323–334. URL: <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/view/9788/9938>

Reference

- Andreichuk N. Zastosuvannia termina kod v antropokulturnii linhvistytsi. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*: Seriiia «Problemy ukrainskoi terminolohii». Lviv : Natsionalnyi universytet «Lvivska politehnika», 2009. №648. S. 113–117. URL: https://vlp.com.ua/files/special/24_1.pdf
- Batsevych F., Bohdanovych H. *Ukrainsko-rosiiskiy slovnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii*. Saky: PP «Pidpriemstvo «Feniks», 2011. 284 s.
- Bohovin O. Poniattia «kod» u terminolohichnomu aparati literaturoznavchyykh metodolohii: versiia Umberto Eko. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Seriiia : Filolohichni nauky. 2017. Vyp. XIV. S. 52–58. URL: <https://lnk.ua/b4A3pdoVQ>
- Braiko Yu. Lihvokulturnyi kod oikonima «Lviv» u poetychnomu dyskursi KhKh – pochatku KhKhI stolittia. *Kultura slova* : zb. nauk. pr. Kyiv : Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy, 2023. № 98. S. 57–68. URL: <https://lnk.ua/q462y0M4J>
- Zahnitko A., Bohdanova I. Lihvokulturolohiia : navch. posib. 3-tie vyd. Vinnytsia : DonNU imeni Vasylia Stusa, 2017. 287 s. URL: <https://lnk.ua/y4zj7d84j>
- Kliuchnyk T. Kontsept ROZUM v antropotsentrychnykh kodakh ukrainskoi linhvokultury : Dysertatsiia na zdobuttia stupenia doktora filosofii za spetsialnistiu 035 Filolohiia. Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka. Kyiv, 2023. 220 s. URL: <https://lnk.ua/2V5aGrpVM>
- Kotovykh V. Onomastychnyi prostir ukrainskykh oikonimiv: semantyko-deryvatsiyni ta linhvokulturolohiichni aspekty : dys. ... kand. filol. nauk. Kyiv, 2020. 260 s. URL: <https://lnk.ua/zeGkqYYer>
- Pustovalova V. Teoretychni zasady doslidzhennia linhvokulturnykh kodiv. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*. 2013. Vyp. 15. S. 276–283. URL: <https://lnk.ua/y4XB0bgVX>
- Saievych I. Znak u metamovnij refleksii (na materialy maloi prozy Andriia Sodomory). *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Seriiia filolohichna. 2019. № 70. S. 323–334. URL: <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/view/9788/9938>

THE CONCEPT OF 'LINGUOCULTURAL CODE' IN LINGUISTIC STUDIES

Mykhailo Karpenko, second (master's) level higher education student in Ukrainian Language and Literature at the Faculty of Ukrainian Philology, Culture and Arts of the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

The article considers the concept of 'linguistic and cultural code,' which is one of the main categories of the anthropocentric paradigm. It has been established that linguistic and cultural codes are systems of signs, models, and meanings through which culture acquires linguistic form and is retransmitted across generations. Domestic and foreign researchers have identified the main approaches to the classification of linguistic and cultural codes and have shown that codes are fragments of a linguistic picture of the world that organises experience and values and defines the boundaries of national identity. Through the use of linguistic and cultural codes, language speakers recognise and structure reality, as well as read the cultural content recorded in vocabulary, phraseology, proverbs and artistic texts. The cultural, axiological, cognitive, communicative and cumulative functions of codes are considered, which determine their ability to be instruments for transmitting traditions and at the same time responding to changes in society.

The typological diversity of linguistic and cultural codes is identified. Attention is paid to the peculiarities of the use of codes in contemporary scientific discourse. The article emphasises that the systematic study of linguistic and cultural codes allows for a better understanding of the principles of the formation of a national worldview. It also contributes to the definition of ways for the further development of linguoculturology as an integrative field focused on the study of humans through the prism of language and culture.

Keywords: code; linguocultural code; language and culture; typology of codes; linguistic picture of the world; concept; symbolic structures of culture.